

A GYERMEKMUNKA A MATYÓSÁGNÁL

FÜGEDI MÁRTA

A paraszti társadalomban a gyermekek életének, a parasztélet rendjébe való belenevelődésnek, a hagyományos közösségbe való beilleszkedés normákhoz kötött folyamatának szerves része a munka.¹ A paraszti életben a mindennapokba észrevétlenül beépülve összefonódott a nevelés, tanítás a munkával, a szórakozással, játékkal. A paraszti munkaszervezet a nevelés és a munkavégzés folyamatát tehát nem különítette el. A gyermek, az ifjú a termelőmunka gyakorlata közben sajátította el a munka fogásait, hagyományait, mégpedig korának megfelelő szinten és jelleggel – állapítja meg Szabó László a paraszti munkaszervezet elemzésekor.² A gyerekeknek a családi munkaszervezeten belül elég pontosan körülírható, hagyományos feladatkörük volt. A kötelességek hagyományos rendszere minden gyermeket érintett, s nem egyénenként, hanem kortársaikkal együtt találkoztak a feladataikkal. „A korcsoport együtt vette az akadályokat, a szülői feladatmegjelölés nem vonta maga után a gyerekeknek a csoportból való kivonulását, így a feladatok jelentkezése a korcsoport természetes tevékenységként tudatosult” – írja Németh Imre.³

A gyermekek élete a munkára nevelés szempontjából különösen tanulságos egy olyan zárt, hagyományörző közösségben, mint a dél-borsodi matyóság.⁴ A matyókat nagyon szorgalmas, dolgozó, nagy munkabírási népek tartotta a közvélemény. A múlt század végén, a Néprajzi Társaság millenniumi ünnepi ülésén, a Néprajzi Falu ismertetése során így szóltak róluk: „. . . Nagyon conservatívek viseletükben és szokásaikban, felettébb munkások és vallásosak . . .”⁵ A szorgalmas, munkabíró matyóság az idegenben vállalt summásmunka révén is növelte jó hírét, tekintélyét, már a múlt század végétől. A summáság jelensége Mezőkövesden néhány év alatt tömegessé vált, a matyók a legkeresettebb, legjobban becsült csoportjai lettek ennek a nehéz, kemény munkavállalási formának. „Kiválóan jól fejlett, erőteljes munkásnép”-nek emlegeti Mezőkövesdet és környékét a korabeli sajtó.⁶ A Puszták népében Illyés Gyula is dicséri az Alföldön megismert matyó summásokat: „A kövesdiek mind jó munkások voltak, szorgalmasak, ügyesek és igénytelenek. De nemcsak tisztaság és munka tekintetében múlták felül a pusztaiakat . . .”⁷

1. A gyermekélethez, a belenevelődés vizsgálatához alapvető munkák Kresz M., 1949., *Gönczi F.*, 1937., *Gazda K.*, 1980.

2. Szabó L., 1967. 229.

3. Németh J., 1966. 248.

4. A matyó gyermekélet néprajzi vizsgálatához vö. Istvánffy Gy., 1896., *Fludorovics Zs.*, 1913. 219–248., *Györfy I.*, 1929. 75–81., *Herkely K.*, 1938. 223–225., *Fügedi M.*, 1989.

5. Idézi Fél E.–Hofer T., 1979. 3.

6. *Sárközi Z.*, 1959. 29.

7. *Illyés Gy.*, 1948. 246.

A matyók helyi hagyományai, a zárt közösség elvárásai következtében a nevelés középpontjában a munka és a szigorú vallás-erkölcsi normák elsajátítása állt. A közösség legfőbb értékmérői is erre vonatkoztak. Értékelték és elismerték az ügyes, szorgalmas, munkabíró, azaz „jó dógos” fiataalt. Nem hagyható figyelmen kívül emellett az sem, hogy a matyók országos arányokat meghaladó szaporodása következtében is a sok gyerek, a „nagy család” a mezőkövesdiek életének természetes része volt. A gyermekek családon belüli helyzetét így nagymértékben az határozta meg, hogy minél kevesebb gondot okozzanak a család munkájában, s minél előbb részt vállaljanak a családi munkamegosztásban. A tanulmány a matyó gyermekek munkába való belenevelődését, a családi munkaszervezetben való részvételét mutatja be korcsoportonként, e tagolódáson belül is kiemelve az életszakaszok helyi jellemzőit.⁸

A kisgyermekek életében szinte egyszerre jelent meg a munka és a játék, a kettő ebben az életkorban sokszor el sem választható egymástól. Játékaikban a gyermekek a felnőttek munkáját, életét utánozzák, így a munkát részben játékszerűen tanulhatják meg, és nem válik el egymástól a tanulás kényszer és a játék szórakozás jellege. A játéknak tehát komoly gyakorlati funkciója van a paraszti munka megismerésében és a paraszti életmódra való felkészítésben.⁹ A közös játékok mellett már meglehetősen korán szétválik, elkülönül nemek szerint is a gyermekjáték: a fiúk az apjuk, a lányok pedig anyjuk munkáját játszották idejük jelentős részében.

A kislányok babát készítettek csutkából, két fadarabból. Ruháját, fejét a helyi viseletnek megfelelően igyekeztek elkészíteni, így már a babák öltöztetése is a viselet összeállításának szabályaira tanította a kislányokat. A babázás kapcsán elsajátították a családban látott gyermekgondozást, nevelést, szokásokat, s ezzel gyakorolták, elmélyítették ilyen témájú ismereteiket. A kislányok eljátszották a hagyományos családi ünnepeket, keresztelőt, lakodalmat és temetést is. Főzőcskéztek az ünnepnek megfelelően, jelzesszerűen elkészítették az egyes szokások kellékeit, tárgyait, kiosztották a szerepeket. A kisfiúknak állatok, szerszámok, járművek kicsinyített mása készült krumpliból, csutkából, kukoricaszárból, fadarabból. Egész állatsapat összegyűlt így, hozzá vályú, gémeskút is. Ezekkel aztán a jószágokkal kapcsolatos mindenfajta munkát el lehetett játszani.

A játék mellett a munka a mindennapi életnek is természetes része volt, egészen kicsi gyermekkortól. Már a 2-3 éves kicsi gyerek is kapott apró megbízásokat, kisebb feladatokat: „hozd ide, vidd ki, fogd meg munkát”. Ezzel egyrészt „rászoktak a dologra”, másrészt pedig a feladat lekötötte őket, nem kellett a felügyeletükre, fegyelmezésükre külön gondot fordítani. Sokszor csak azért ad megbízásokat az anya a kisgyerekeknek, hogy lefoglalja. A néhány éves gyerek már tudta ringatni kistestvére bölcsőjét, vagy beszédével, játékával lekötötte az ülcsikben, állókában lévő kisebbet, s ezzel tehermentesítette anyját. A gyermek ügyeskedését, igyekezetét ugyan néha megdicsérik a felnőttek, de csak módjával, így a munkában való részvétel, a feladat elvégzése a gyermek számára már kiskorban természetes kötelességgé válik.

A 4-5 éves gyermek már komoly segítséget jelentett a ház körül.¹⁰ Tűzrevalót, vizet hordtak, az étel előkészítésében segítettek, részt vettek a nagytakarításban, sepregettek, poroltak, virágot locsoltak, segítettek a csirkék, jószágok ellátásában, megfésülték, felöltöztették kistestvérüket. „Kicsi húzta a kisebbet” – mondták. „Mikor édesanyánk kora reggel elment a templomba, kiadta, mit végezzünk el, mire hazajön. Na-

8. A tanulmány egy terjedelmesebb, a matyó fiatalság hagyományokba való belenevelődésének folyamatát és helyi jellemzőit vizsgáló munka része.

9. A játék és munka összefüggéseihez vö. *Kresz M.*, 1949. 64., *Németh I.*, 1966. 244. és *Gazda K.*, 1980. 134.

10. Vö. *Dala J.-Erdélyi T.*, 1941. 49.

gyon törekedtünk, hogy minden készen legyen. Még a lóca fogai közül is kitörölggettük a port.”

A kisebb gyerekek jellemző munkája volt a mezőn való gyűjtögetés. Csapatostól jártak füvet szedni, kukoricacsutkát gyűjtöttek tüzelőnek, aratás után kalászt „bengészni” jártak a tarlóra, gyógyfüveket gyűjtöttek, s mindezzel jelentős segítséget nyújtottak a családnak.¹¹ A mezőn járva a gyerekek megismerték a természetett és vadon termő növényeket, ezeknek felhasználását, felfedezték és megtanulták a fogyasztható és gyógyításra alkalmas vadnövényeket, ásványi anyagokat, a madártojást.

Már egészen kicsi gyerekekre rábízta a jószágok legeltetését is. Legtöbbit a libát kellett legeltetni, mert a többi állatot kihajtották a nyájba. A libákat kora reggel kihajtották a gyepre, vagy hordás után a tarlóra, és kora délután kellett hazahajtani. Az állatok őrzése közben jutott idő a „cimborákkal” való játékra is. A legeltetés közben pedig megismerkedhettek a rájuk bízott jószágok viselkedésével, tulajdonságaival is.

Megállapítható, hogy a gyermekmunkának kisgyermekkorban még komolyabb gazdasági értéke nincs, inkább kiegészítő, a felnőttek munkáját segítő szerepe van. A gyermek elsősorban részfeladatokat lát el, amellyel játszva-tanulva nő bele a munkába.¹²

A munkára nevelésnek, az egyes munkák megtanításának kialakult rendszere nem volt. A legtöbb munkát a valóságban, látásból, gyakorlatból szinte magától sajátították el a gyerekek. Szinte csak néhány szóval, biztatással, esetleg a bonyolultabb fogások megmutatásával igazították el őket a szülők, a felnőttek.¹³

A mezei munkákkal korán megismerkedtek a gyerekek, kapálni, markot szedni ugyanis már a kicsiket is kivették magukkal a szülők. Ha a felnőttek letették a szerszámot, a gyerek rögtön próbálgatni kezdte. Ha a kapával elcsapta a lábát, azzal vigasztalták, „nem baj, így tanulsz, akkor lesz jó, ha már hétszer elcsaptad a lábad”. Aratásnál a gyerekek segítettek kötelet csinálni, és terítgették le azt előre. Húzgálták össze a kévéket, gereblyéztek, ahogy a munka kívánta. Ha a felnőttek letették a kaszát, a fiú felkapta és próbálgatta, hiszen a kaszálni tudás a legények értékmérője volt. A felnőttek néhány szóval tanígtatták, eligazították, hogy csinálja: „Úgy jártasd a karodat, hogy a cipő ne maradjék alatta!” Cséplésnél a pelyvát húzták és hordták a gyerekek, a nagyobbak már a töreket is. Részt vettek a gyerekek a kukoricafosztásban, babfejtésben, mákféjtésben és minden olyan munkában is, amelyhez sok munkáskézre volt szükség.

A gyerekek munkába tanulását meghatározta a család anyagi helyzete, a gazdaság követelményei is; ahogy Mezőkövesden megfogalmazták: „a szükség diktált”. A jógazda gyerekeit sem kímélték, hiszen ott is sok munkáskézre volt szükség a gazdaságban. A szegényebb családok gyerekei pedig elsősorban azért kényszerültek a minél korábbi munkavégzésre, hogy segítsék a család anyagi helyzetét, vagy éppen egy éhes szájjal kevesebb legyen otthon.

A gyerekek munkába vonását, munkavégzését és a munkák megosztását az anyagi helyzet mellett meghatározta a család nagysága, a gyermekek száma is. Minél nagyobb volt a család, annál szigorúbb volt a rend, annál nagyobb szükség volt a gyerekek munkájára is. Ahol sok fiú volt, utánuk mindig több a dolog, ott a lányok hamarabb dolgoztak. A sok gyerek között mindig a legnagyobbnak jutott sok dolog, különösen az elsőszülött lánynak, aki szinte anyja helyett vezette a háztartást, és nevelte, gondozta kisebb testvéreit.

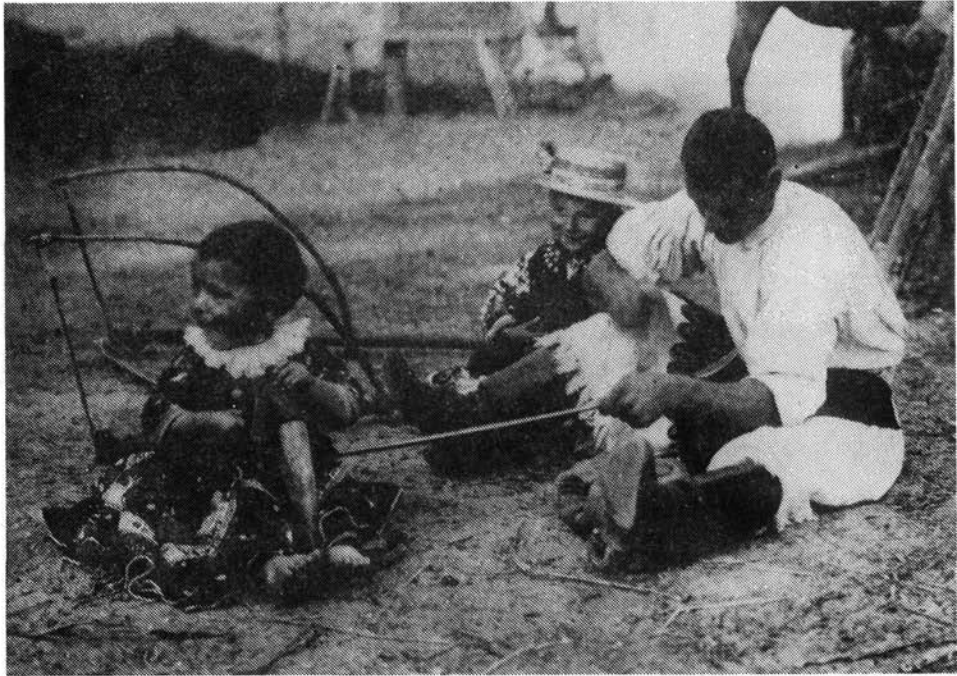
11. Vö. Répászky Z., 1981. 45–46.

12. Vö. Németh I., 1966. 246. és Németh I., 1979. 352.

13. Vö. Kresz M., 1949. 36.

1. kép. Nagyobb lányka kistestvérét dajkálja. HOM ltsz.: 1754.

2. kép. Férfi kaszát fen, mellette gyermekei. Kóris Kálmán felv., HOM ltsz.: 2398.

A két nem munkaköre a nevelődés során fokozatosan elkülönült. Ezt a folyamatot a matyók életmódja, a gazdálkodás rendszere még inkább elősegítette. A fiúgyermeknek egyre inkább apja mellett volt a helye, s a férfiak munkáival ismerkedett, mind az állatgondozásnál, mind a mezei munkákban. A lány pedig a női munkákat, a háztartás, az otthoni gazdaság ellátását tanulta, a sütés-főzés, mosás munkáiból vállalt egyre nagyobb részt, valamint kistestvérei gondozását végezte. Mindezekhez társult nem utolsósorban a Mezőkövesden kiemelkedő jelentőségű varrómunka. A fentiek alapján általánosságban megállapítható, hogy a fiúgyermeket inkább az apja, a lányt pedig inkább anyja nevelte.¹⁴

„Az iskola küszöbének átlépése határhő a gyermek életében. Ettől fogva fokozatosan fogyatkoznak önfeledt, gondtalan napjaik, s szaporodnak a kötelességeik. Ahogy szellemekben gyarapodnak, többet és többet kell tanulniuk, ahogy testiekben erősödnek, nagyobb és nagyobb részt kell vállalniuk a gazdasági és házi munkákból” – írja Gazda Klára az eszternelki gyermekekről írott monográfiájában.¹⁵ Az iskolának sem a szülők, sem a gyerekek nem tulajdonítottak általában nagy jelentőséget. „Tulajdonképpen annyi értéket láttak benne a parasztszülők, hogy az írás, olvasás, számolás elemeit elsajátították a gyerekek. Amikor ezen túljutottak, már a hasznot hajtó munkák felé irányították inkább a gyerekeket . . .”¹⁶ A mezei munkák idején sok gyerek hiányzott, s csak az őszi gazdasági munkák befejeztével kezdtek el iskolába járni, s mihelyt kitavaszkodott, ismét szükség volt otthon a gyermeki munkaerőre, sorra kimaradtak az iskolából. Ezt igazolja a Mezőkövesd levéltári iratai között megőrzött 1885-ös bizottmányi jegyzőkönyv feljegyzése is:¹⁷ „A szülők csakis az őszi gazdasági munkák teljes bevégezése után, október, sőt november hóban adják fel gyermekeiket, és mert a város lakosságát legnagyobb részben a földművelő osztály képezi, kétségtelen, hogy a tanköteles gyermekek igen csekély beszámítással ezek gyermekeiből állván, a szülők egy évben sem mulasztják el a törvény kedvezésével élni, és gyermekeiket saját gazdaságukban alkalmazhatása végett már május hóban visszatartják az iskolabajárás-tól . . .”

A több-kevesebb iskolás év után – néha helyett – a gyermeket már általában pénzkereső munkára fogják. A lányokat „kiscselédnek”, „pesztonkának” adták, a fiúkat pedig lóhajtónak, kispászornak szegődttették el. Gyakran egész kis gyerekeket odaadtak napszámba is. Mezőkövesdről például Eger környéki szőlősgazdákhöz szegődtek el a gyerekek 1-2 hétre egyelni, iloncazni, és más időszakos munkákra.

Sok kisgyerek a munka révén már korán elkerült a szülői háztól, sőt falujából is. Az 1920–30-as években az alföldi tanyás gazdák például kocsival jártak Mezőkövesdre gyereket fogadni „kiscselédnek”.¹⁸ Jászszentandrásra például a szerződés áprilistól novemberig szólt, 2 mázsa búzáért meg egy pár szandálért. Libát, malacot, tehenet őriztek a gyerekek, az istállóban háltak, sokat szenvedtek és nélkülöztek. Sok gyerek már útközben a szekérről megszökött, de volt, aki a tanyáról gyalogolt haza. Apjuk azonban gyakran visszavitte őket, nem hagyhatta elveszni a fizetséget. Egy korabeli újságcikk a következő címmel tudósít az olcsó gyermekmunkaerőről:¹⁹ „Itt az olcsó fiú, itt a jó lány!” A híradás szerint egy szekéren 20 gyermeket vitt Kövesdről a jászszentandrasi

14. Németh I., 1979. 352.

15. Gazda K., 1980. 59.

16. Vö. Györgyi E., 1979.

17. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Mezőkövesd nagyközség iratai. Bizottsági jegyzőkönyv 1876–1887. Az 1885. május 2-i bejegyzés. Idézi Sárközi Z., 1975. 171.

18. Vö. Herkely K., 1939.

19. Tóth K., gy., Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára (továbbiakban: HOM NA.) ltsz.: 2720/2.

3. kép. Cséplés. HOM NA. ltsz.: 3753/7.

4. kép. Nyomtatás lóval. HOM NA. ltsz.: 3753/15.

vásárra egy asszony, 6 hónapra adta el őket disznó- és libapásztornak, a nagyobbakat marokverőnek. Áruk 15 és 25 pengő között volt.

A gyerekek a summásmunkából is kivették részüket. A 6-10 éves gyereket konyhamalacnak nevezték, mert a gazdasszony mindenese, segítsége volt. A kicsit erősebbek vízfordóként dolgoztak. Bizony, még alig bírta el a válluk a csobolyót, gyakran nagy távolságról cipelték a vizet. Emellett tüzet raktak, gallyat gyűjtöttek, nyársat vágtak, minden felnőtt parancsolt nekik.²⁰ A summásgyerekek is korán kiszakadtak tehát a család és a falu közösségéből, bizonyos korai önállóságra kényszerültek, de a summásbanda szervezetében mégis saját közösségük felügyelete alatt voltak.

A kislányok munkái között Mezőkövesden kiemelkedő szerepe volt a varrásnak, a matyó hímzés készítésének.²¹ Az alig néhány éves kislányok, „mihelyt a tűt felbírták”, már próbálkoztak a varrással. A 4-5 éves kislány már elkezdett „zsucskolyni”, azaz öltögetni. A kislányok elsősorban családi körben, anyjuktól, nagyanyjuktól tanulták a varrást. Az olyan írő- és varróasszonyok családjában, ahol állandóan szinte az egész rokonság együtt varrt, valóban belenőttek és belenevelődtek a kislányok a varrás munkájába, az ezzel kapcsolatos ismeretekbe, hiszen mindig ezt látták maguk körül.²² Sok matyó kislány magában vagy szinte teljesen titokban kezdte el a varrást próbálgatni kis rongydarabon, vagy éppen a kötője sarkán. Az asszonyok szerették azt a lánygyereket, aki mindig a varrók között, a „tanyán” forgolódott: „ebből lesz valami, mindig itt kuporog” – mondták.

A kislányok varrni tanulása ugyan nem tervszerű, tudatos tanítással történt, inkább a megfigyelés irányította a tanulásukat, ennek ellenére a varrás mint munka megtanulásában bizonyos rend is kialakult. Első feladatnak azt tekinthetjük, amikor tűbe fűzték a pamutot, a selymet. Míg annyi tű volt odakészítve, ahány szint használtak a minta kivarrásához. Ez a munka a színek megfelelő használatával való megismerkedést is jelentette. A kislányok első tanulódarabja egy kis darab rongy, zsebkendő volt, melyre valamelyik asszony „írt” néhány motívumot. Kaptak hozzá pamutmaradékot vagy ún. „tépődött” selymet, amivel a felnőttek már nem varrtak. Az egyes motívumok varrási technikáját mind külön meg kellett tanulni a gyerekeknek. „Majd a másik jobb lesz” – biztatták az asszonyok őket.

Mire a kislányok iskolába kerültek, már szinte mindegyik önállóan tudott varrni. Sokan a rajzolással is kísérleteztek, kalendáriumba, az imakönyvbe „írták”, utánozták az ellesett mintákat. A lányok az iskolában is sokat varrtak a kézimunkaórákon.²³ A tanítónő az ügyesebb kislányokkal magának is dolgoztatott, és ez az ingyenmunka dicsőségnek számított, mert a varrni tudás elismerését jelentette. Az ügyesség elismerése volt az is, hogy anyja, nagyanyja megengedte a kislánynak, hogy a varrójába besegítsen. Az ügyesen varró gyerekeket sokszor húsvét előtt kikérték az iskolából, hogy segítsenek a bőjti surcok, lobogós ujjú ingek, korozsmák varrásában.²⁴ Az ügyesebb lánykák tehát már nagyon korán saját vagy családi szükségletre is dolgoztak, és pénzért is varrtak.

A rövidebbre-hosszabbra nyúlt iskolás évek után jelentősen megváltozott a fiatalok élete. Mind a családon, mind a faluközösségen belül másképp kezelték már az „iskolahagyottakat”, a serdülőket.²⁵ Életükben mind komolyabb helyet foglal el a munka és a felnőtt életre, munkára való felkészülés. A serdülő gyereket már komoly

20. Vö. *Dala J.*–*Erdélyi T.*, 1941. 98.

21. Vö. *Fügedi M.*, 1981. 69–74.

22. Vö. *Dajaszásznéné Dietz V.*, 1952. 139.

23. *Sárközi Z.*, 1975. 139.

24. Vö. *Dajaszásznéné Dietz V.*, 1952. 140.

25. Vö. *Morvay P.*, 1958.

5. kép. Varrótanya a század elején. HOM ltsz.: 6571.

6. kép. Kukoricafosztás. Györffy István felv., 1929. HOM ltsz.: 1961.

munkaerőnek tekinti a család. Nemcsak a családon belüli munkamegosztásban számítanak rá, de rendszeres gazdasági hasznot hajtó, sőt pénzkereső munkát is végez. Meg is szólják, aki a munka helyett a játék felé kacsingat. A legtöbben azonban ebben a korban már úgy beleszoktak a munkába, hogy nem kellett őket kötelességükre figyelmeztetni.²⁶

A suhanc fiú már „kikíváncozott” az ólba, apjához és a férfiakhoz. Ezután ott volt a hálólhelye is, a tüzelőben. Az ól kényelmes „tanyája” volt a matyó férfiaknak. Öregebb emberek, legények összegyűltek esténként a tüzelős ólba „tanyázni”.²⁷ A tüzelést és a beszélgetést az öregebbek irányították, a termésről, a jószágokról, az időjárásról, a politikáról egyaránt szó esett ilyenkor. A suhancok és legények tanyázása a tüzelős ólban a férfiakhoz való tartozás és az elkülönülés megnyilvánulása volt. A fiatalok hallgathatták a felnőttek beszélgetését, így ismereteket, tapasztalatokat szereztek, tanulhatták, elleshették a férfiak viselkedését, szokásait.

A fiú apja mellett tanulta a férfiak munkáját az állatgondozásban és a mezei munkákban is. E korban már sok munkát önállóan végez, néhány nehezebbet pedig most kezd megtanulni. Meg kell tanulnia a kaszálást, és bírnia kell majd a teli zsákot is, hiszen hagyományosan ez volt a legények értékmérője, a felnőtté válás próbája.²⁸ A suhancok – bár sokszor teljes értékű munkát végeztek velük – a summásságnál csak félrészesnek, félkezesnek számítottak, vagyis az asszonyokkal egyenlő bérért dolgozhattak.²⁹

Az iskolahagyott lány anyja mellett jelentett állandó munkaerőt.³⁰ A kisebb testvérek ellátása, a takarítás szinte teljesen az ő feladata volt, s anyja mellett tanulta a nehezebb női munkákat, a tésztagyúrást, dagasztást, kenyérsütést is. A kenyérsütés fáradságos munkáiból először a dagasztást, továbbá a kemence megfelelő befűtését kellett megtanulnia. Anyja irányításával egyre tevékenyebben és egyre önállóbban végezte ezt a nehéz és fontos munkát. Az első önálló, jól sikerült kenyérsütésért meg is dicsérte a család. A mosásnál is elkelt a segítség. Vizet kellett hordani, sokan az artézi kútra hordták öblíteni a ruhát, oda is cipekedni kellett. A serdülő lány a mezei munkákból és egyéb gazdasági munkákból is szükség szerint egyre inkább kivette a részét. A kapásnövények ápolása sok munkáskezet kívánt, s a gabonafélék betakarításához is szükség volt női munkára. Minden szabad idejükben és esténként pedig anyjuk mellett varrtak a lányok.³¹

A felnőtt korba lépő „eladó lányok” és legények már elsajátították a felnőttektől elvárható ismereteket, teljes értékű munkaerővé váltak a családban, illetve a faluközösségben, önálló – megfelelő minőségű és intenzitású – munkavégzéssel kell helytállniuk.³² Az e korcsoportra jellemző sokféle társas munka és szórakozási lehetőség egyben alkalom az egyéni értékek számbavételére is, az ügyes, szorgalmas, gyors kezű fiatalnak jó híre, nagyobb értéke lesz.

Az eladó sorba jutott lánynak nagy gondot kellett fordítania a ház tisztán tartására, csinosítására, hiszen az udvarló legénycsapatok járásával a ház nyitottabb lett, jobban szem előtt volt. „Régen olyan volt a lányos ház, mint a bazár” – vallják a mai legidősebb-

26. Vö. Kresz M., 1949. 11.

27. Vö. Herkely K., 1936. 213.

28. A legényavatás és próba kérdéséhez vö. Szendrey Á., 1952. 360. Herkely K., 1939. és Németh I., 1966. 241–265.

29. Vö. Herkely K., 1936. 213.

30. A lányok családi munkaszervezetbeli helyéhez vö. Tátrai Zs., 1981. 76.

31. Vö. Fügedi M., 1981. 69–74.

32. Vö. Németh I., 1966. 241–265., Tárkány Szűcs E., 1981. 169., Tátrai Zs., 1981. 76.

bek, akik a század első harmadában voltak eladó sorban.³³ A helyiségek meszelését, tapasztását ilyenkor gyakrabban végezték, hogy mindig „takaros” legyen a ház. Télen a kemencét minden héten meszelték, mert lerugdosták, eldörgölték az oldalát. A konyhát is minden szombaton „kifeketézték”. A konyha és a pitvar „födjét”, s ha a szoba is földes volt, azt is seprés után kicifrázták, lyukas bádoggal különböző mintákat locsoltak rá. A ház helyiségei közül mégis leginkább a pitvar igyekeztek díszessé tenni és tisztán tartani, kicsinosítani, hiszen a lány itt fogadta az udvarló legényeket. Azt a lányt, aki nem törődött a pitvarral, megszólták. Az eladó lány feladata volt a ház előtti kis virágos kert gondozása is. A lányos ház ablakai tele voltak mályvarózsával, muskátlival.

A nagylányoknak már minden munkában részt kellett venniük a ház körül és a mezőn is. A háztartás legtöbb munkáját szinte önállóan végezték. Vasárnap délelőtt mise után az eladó lányoknak már nem illett kimenni játszani, szórakozni, anyjuk mellett főztek a konyhában. E korra a kenyérsütés nehéz munkájában a dagasztás az ő feladatukká vált. Ilyenkor kora hajnalban kellett kelniük, hogy reggelre már ki is süljön a kenyér. „Ne lássa meg a nap a kenyeret a teknőben” – azt mondták.³⁴ „Csurog-e már az eresz?” – kérdezte az anyjuk, ha már nagyon izzadtak a lányok a dagasztásban. A nagylányra komoly munka várt a heti mosásnál-szapolásnál is. Ezt is kora hajnalban kezdték, hiszen a vízmelegítés, a lúgzás, szapolás sok időt kívánt.

Anyja mindig arra tanította a nagylányt, hogy szorgalmas, dolgozós legyen. „Előkelő” legyen majd a más házában, ha férjhez megy, vagyis mindig ő keljen fel legelőször, nehogy megszólják, lustának tartsák.³⁵

Eladó lány korban a varrás munkája is kiemelkedő fontosságúvá vált. Télen ez volt a fő munka Mezőkövesden. Gyakran a többi házi munkát is alárendelték ennek. Reggel gyorsan „elvégeztek a jószág körül”, rendet tettek a házban és leültek varrni. Az eladó lányokat a varrás miatt sokszor megkímélték más munkáktól, sokszor anyjuk, nagyanyjuk elvégezte helyettük azokat a házi munkákat, amely egyébként az eladó lányok számára kötelező lett volna. Így volt ez mindenekelőtt, ha már a stafírun g készült. A stafírun g darabjai mellett a férjhez menő lányok varrómunkái közé tartozott a vőlegénynek szánt jegying és jegysurc gazdag hímzésének elkészítése is.³⁶ Ezt azonban sokszor nem maguk varrták ki, hanem megfizették szépen varró asszonyoknak. Idegen nel csináltatták meg a sajátjukat, miközben idegennek varrtak maguk is. „Inkább varrok a kereskedőnek, kivarrom az árát!” – mondták.

Mezőkövesden a hímzőmunka, a varrás fontosságának előtérbe kerülésével, és a varrás mint bér munka, mint pénzkereseti lehetőség kialakulásával párhuzamosan az átlagosnál sokkal hamarabb, már a századforduló után kezdett háttérbe szorulni a hagyományos téli női munka, a fonás-szövés, s ennek következtében a fonó mint munka és szórakozási alkalom jelentősége. Kis Jankó Bori, az 1876-ban született híres íróasszony életrajzából tudjuk, hogy az ő lánykorában még illett a lányoknak fonni-szőni, de a telente felállított eszváta mellett már ő is szívesebben varrt, és csak, ha idegen érkezett, akkor „ugrott be az eszvátaiba”.³⁷ A múlt század végén a fonni-szőni tudás még hozzátartozott a lányok munkájához, s egyben értékmérő is volt. „Ezt a lányt vedd el, fiam, jól tud fonni, nem bánod meg, ingre, gatyára nem lesz gondod!”³⁸

Az eladó lányok és legények a matyó summáscapatoknak is állandó résztvevői voltak. A summásélet több hónapi kemény munkát, a faluközösségből, a családból való

33. Vö. *Morvaj J.*, 1955. 31–64.

34. *Fél E.* gy., 1951. HOM NA. ltsz.: 766.

35. Vö. *Fügedi M.*, 1981. 72.

36. Vö. *Györffy I.*, 1929. 142.

37. *Dajaszásznő Dietz V.*, 1952. 145.

38. *Lajos Á.*, 1975. 680.

kiszakadást jelentett a fiatalok életében. Ugyanakkor saját közösségük tagjaival együtt, meglehetősen elzárva és összetartva éltek és dolgoztak idegenben is.³⁹ A summásmunka lehetőséget adott a csoporton belül az egyéni értékek, a szorgalom, ügyesség, kitartás, munkabírási megmutatására és lemérésére is. A házasulandó korban lévő fiatalok után a szülők gyakran érdeklődtek a summáscsapat felnőtt tagjaitól: „milyen féli-fajta”, hogy dolgozott, hogy viselkedett a summásságon.

A házassággal lezáródik a belenevelődés folyamata a munka területén is. A családos emberek, a fiatal férfiak és nők teljes felelősséggel és önállósággal végezték a legnehezebb, legkeményebb munkákat a paraszti munkaszervezetben.

A paraszti értékrend kialakításában tehát a munkához való viszonyulás elsődleges helyet foglalt el.⁴⁰ A közösség által kialakított ideálok is ezt erősítették és tudatosították, a fizikai erőt, a munkabíró testalkatot és az ezt sugárzó megjelenést fogalmazták meg. A matyóknál a jó erős testű, munkabíró lánytípus volt az ideál. A szépnek tartott „sugaras lány” karcsú, vékony derekú, de széles csípőjű, erős, vastag karú, erőteljes megjelenésű alakot jelentett. A legények között az egyenes tartású, „nyalka”, nagy testi erejű, az erejét a munkában, sőt a verekedésben is megmutatni tudó legény volt az elismert.⁴¹

A matyó gyerekek egy sajátos, erősen rétegzett, ugyanakkor a helyi hagyományokat, normákat, divatokat egységesen betartani igyekvő társadalomba nőttek bele. A gyermekmunka az egyes korcsoportokban különböző jelentőséggel bír, arculata is változik, alakul.⁴² Kisgyermekkorban a munkának még komoly gazdasági értéke nincs, csupán kiegészítő, kiegészítő szerepet tölt be a családi munkamegosztásban. A kisgyermek munkája részfeladatokra korlátozódik, és még teljesen a felnőtt irányítja, jelöli ki a feladatokat. Iskolás kora már részben kialakulnak a feladatkörök, és nemek szerint is elkülönülnek a munkák. Megjelenik a pénzkereső munkavégzés is. A munka területén elkövetett mulasztás pedig már számonkérést, büntetést von maga után. Az iskola-hagyott fiatalok számon tartott, komoly munkaerőt jelentenek a családban. Jelentősen megnövekszik a munkában való önállóságuk és felelősségük. A nemek a munkavégzés területén e kora teljesen szétválnak. A házasodásra alkalmas korban jutott fiataloknak – az eladó lányoknak és legényeknek – pedig már minden munkában helyt kell állniuk, önállóságot, minőséget és megfelelő intenzitást vár el a közösség a munkavégzésüktől. Elsősorban a legények életében fordulhat elő a munka virtusszerű, a szükségesnél nagyobb túlteljesítése, túlhajtása. E korcsoport tagjainál a munkában való hibázás, mulasztás már szégyennek, presztízsveszteségnek számít.

Általánosítva megállapítható, hogy a gyermekmunkának a paraszti közösségekben többféle funkciója volt. A munka mindenekelőtt a helyi kultúrába való belenevelődés, beilleszkedés egyik legfontosabb tényezője. Másrészt viszont a gyermekmunkát erősen befolyásolta a gazdasági kényszer is, mindez gazdasági értékét, pénzkereső jellegét hangsúlyozza. Végül pedig a munkának, különösen már ifjúkorban presztízsszerző szerepe, értékmérő funkciója is van az adott közösségen belül.

39. Vö. Györffy I., 1929. 137–160., Sándor I., 1956. 185–196. Sárközi Z., 1965. 321–382.

40. Vö. Tárkány Szűcs E., 1981.

41. Fél E., gy., 1951. HOM NA. 766.

42. Németh I., 1979. 352., Szabó L., 1980.

IRODALOM

- Bálint S.*,
1943. A parasztélet rendje. *Bartucz L.* (szerk.): A magyar nép. 201–248. Budapest
- Bellosits B.*,
1903. A gyermek a magyar néphagyományban. Baja. (Különlenyomat a bajai állami tanítóképző intézet 1903. évi értesítőjéből)
- Csilléry K.*, gy.,
1953. Kézirat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában (továbbiakban: EA) ltsz. 2537–38.
- Dajaszászné Dietz V.*,
1952. Adatok a matyó íróasszonyok életéhez. *Ethn.* LXIII. 139–149.
- Dala J.–Erdélyi T.*,
1941. Matyóföld. A híres Mezőkövesd. Budapest
- Dömötör T.*,
1964. Naptári ünnepek – népi színjátás. Budapest
- Fél E.*,
1948. A magyar népi társadalom életének kutatása. Budapest. Különlenyomat a Magyar Népkutatás Kézikönyvéből
1951. Kézirat a Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattárában (továbbiakban: HOM NA.) ltsz. 766.
- Fél E.–Hofer T.*,
1979. Vázlat a matyókról. Budapest. A TIT Néprajzi Választmányának kiadványa
- Fügedi M.*,
1981. A kislányok varrni tanulása és varrómunkája Mezőkövesden. *Ethn.* XCII. 69–74.
1989. A gyermek a matyó családban. Borsodi kismonográfiák 29. Miskolc
- Gazda K.*,
1980. Gyermekvilág Esztelneken. Bukarest
- Gönczi F.*,
1937. Somogyi gyermek. Csurgói Könyvtár VI. Kaposvár
- Györffy J.*,
1929a. A matyó summás. *Népünk és Nyelvünk.* 75–81.
1929b. A matyók. *Népünk és Nyelvünk.* 137–160.
1934. A matyók mezőgazdasága. *Népünk és Nyelvünk* 1–8. 63–71.
- Györgyi E.*,
1979. Gyermekélet a régi magyar faluban. Kiállítási katalógus
- Herkely K.*,
1936. A legényélet szokásai Mezőkövesden. *Ethn.* XLVII. 210–213.
1938. A gyermeknevelés szokásai és babonái a matyóknál. *Ethn.* IL. 223–225.
1939. A mezőkövesdi matyó nép élete. Budapest
- Illyés Gy.*,
é. n. (1948) Puszták népe. Budapest
- Istvánffy Gy.*,
1896. A borsodi matyó nép élete. *Ethn.* VII. 65–83., 165–174., 280–285., 363–373., 447–459.
- Kresz M.*,
1949. A hagyományokba való belenevelődés egy parasztfaluban. A Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézetének kiadványai I.
- Lajos Á.*,
1975. Fonóélet. Mezőkövesd város monográfiája. 679–684. Mezőkövesd
- Morvay J.*,
1955. A cserépedény a mezőkövesdiek kultúrájában. *NÉ.* XXXVII. 31–64.
- Morvay P.*,
1958. Útmutató a serdülőkor (fiúk és lányok) élete, népi szokásai és hagyományai gyűjtéséhez. Budapest
- Nagy O.*,
1982. Szempontok a paraszti értékrend vizsgálatához. Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére. 21–34. Debrecen

- Németh I.*,
1966. A népi közösségben élő fiatalok életmódja és kultúrája. Arrabona 8. 241–265.
1979. Gyermekmunka. Magyar Néprajzi Lexikon 2. 352. Budapest
- Répszky Z.*,
1981. Gyógynövények a népi gyógyászatban Mezőkövesden és környékén. Matyóföld, 45–56.
- Sándor I.*,
1956. Otthon és summáság a mezőkövesdi matyók életében. NÉ. XXXVIII. 185–196.
- Sárközi Z.*,
1959. Iratok a matyó nép múltjából (1771–1819). Matyóföld, 27–38.
1965. A summások. *Szabó I.* (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. II. 321–382. Budapest
1975. Elvándorlás, summásjárás. *Sárközi Z.*–*Sándor I.* (szerk.): Mezőkövesd város monográfiája. 363–382. Mezőkövesd
- Szabó L.*,
1967. A népi társasmunkák kutatása. Ethn. LXXVIII. 219–237.
1980. Munkaszervezet. Magyar Néprajzi Lexikon 3.
- Szendrey Á.*,
1952. A legényavatás. Ethn. LXIII. 358–370.
- Tárkány Szűcs E.*,
1981. Magyar jogi népszokások. Budapest
- Tátrai Zs.*,
1981. Nagylányok szerepe a családi munkaszervezetben. Ethn. XCII. 74–89.
- Tóth K., gy.*,
1950. Kézirat a Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattárában ltsz.: 2720/2.

ÜBER DIE KINDERARBEIT BEI DER VOLKSGRUPPE DER MATYÓER

In der bäuerlichen Gesellschaft stellte die Arbeit im Leben der Kinder den organischen Teil eines normgebundenen Prozesses zur Erziehung der Kinder in die Ordnung des Bauernlebens und in die Einpassung in die traditionelle Gemeinschaft dar. Besonders lehrreich wird die Untersuchung der Spezifika in der Kinderarbeit innerhalb einer geschlossenen, recht traditionsbewussten Gemeinschaft wie der Volksgruppe der Matyóer. Bei den Matyó-Leuten standen im Zentrum ihrer Erziehungsabsichten und ihrer Erwartungen an die Normen der Gemeinschaft als erstes die Arbeit und dann das Sich-aneignen strenger religiös-moralischer Normen. In der vorliegenden Arbeit wird die Kinderarbeit je nach Altersgruppen vorgestellt, wobei innerhalb dieser Gliederung auch die Charakteristika des jeweiligen Lebensabschnittes hervorgehoben werden.

In das Leben des Kleinkindes traten Arbeit und Spiel nahezu gleichzeitig ein und waren in diesem Lebensalter kaum voneinander zu trennen. Die Arbeit eines Kindes in dem Alter hatte noch keinerlei ernsthaften wirtschaftlichen Wert, und ihr Zweck bestand nur darin, dass sich das Kind an die Arbeit gewöhnt und den anderen nicht hinderlich ist. Die Schulzeit eröffnete dann ein neues Kapitel im Leben des Kindes. Von diesem Alter ab teilen sich seine Zeit und Tätigkeiten schon mehrfach. In der Arbeit wird das Kind selbständig, es kann schon Arbeiten verrichten, die Geld einbringen, was oft zu Ungunsten der Schule passierte. Nach der Schulzeit galt das Kind als ernstzunehmende Arbeitskraft in der Familie. Die Mädchen verdingte man als „Jungmagd“ oder „Kinder mädchen“, während die Jungen als Pferdetreiber oder Junghirte gehen konnten. Auf diese Weise kamen viele Kinder schon früh fort von zu Hause, ja auch fort aus ihrem Dorf. So manches Kind verbrachte in diesem Alter ganze Sommer unter den Tagelöhnern als Küchenhilfe oder Wasserträger.

In der Erziehung zur Arbeit spielte bei den Matyó-Mädchen das Nähen, vor allem aber das Matyó-Sticken eine besondere Rolle. „Sobald sie die Nadel hochzwangen“, versuchten sie sich auch schon im Sticken. In Schulalter und danach verrichteten die Mädchen schon ständig Stickarbeiten, entweder für den Bedarf in der Familie oder gegen Bezahlung für Fremde.

Das heranwachsende Kind galt schon als richtige Arbeitskraft in der Familie und erhielt auch seine ganz bestimmte Rolle in der Arbeitsteilung innerhalb der Familie, sodass es dann schon regelmässig Arbeiten verrichtete, die wirtschaftlichen Nutzen brachten. Hatten die jungen Leute das heiratsfähige Alter erreicht, so waren sie schon gleichwertige Arbeitskräfte, die ihren Mann stehen mussten in selbständiger, guter und intensiver Arbeit. Die verschiedenen Gelegenheiten für Arbeit und Vergnügen in der Gemeinschaft boten den jungen Leuten auch eine Möglichkeit, ihre persönlichen Werte zur Schau zu stellen. Geschickte, fleissige und flinke junge Leute hatten schnell einen guten Ruf und standen in höheren Ehren.

Inwie weit die Kinder zur Arbeit herangezogen wurden, welche Arbeiten sie ausführten, das war auch innerhalb der herkömmlichen Gemeinschaft und ihrer Normen durch die materielle Lage der Familie, ihre Grösse wie auch die Anzahl der Kinder und deren Geschlecht bestimmt.

Márta Fügedi